

פריסת שמע - מנין המתגבש באיחור בביהכנ"ס

המקרה:

בבוקר אחד, העשירי למנין הגיע באיחור. עד שהוא הגיע, הציבור כבר החל להתפלל ביחידות, ברכות ק"ש, ושמונה עשרה. עכשיו רוצים להרויח את העובדה שיש עשרה, ולומר שמונה עשרה בקול: על ידי שהיחיד שעוד לא התפלל יאמר עד ישתבח.

השאלה מתחלקת לשני מקרים:

1. עשרה שהתפללו כולם ביחיד, האם רשאים לומר חזרת הש"ץ? - זהו מקרה שכיח במנחה של ערב שבת, שמתחילים להתפלל בגלל חשש שיעבור הזמן.¹
  2. תשעה שהתפללו ביחיד, ונכנס עשירי אח"כ - האם יכול העשירי לומר ישירות חזרת הש"ץ?²
- יש להתיחס א"כ לסוגית פורסים על שמע - סימן סט.

דין המשנה של פורסין על שמע

משנה מגילה כ"ג ע"ב:

"אין פורסין על שמע ואין עוברין לפני התיבה... פחות מעשרה".

נחלקו הראשונים בביאור מקרה זה של פורסין על שמע במה מדובר.

פירוש הגאונים

פורסין: לא מלשון פרוסה, אלא מלשון הצעה, התחלה.

ובר"ן (דף י"ג ע"ב מדפי הרי"ף) מובא פירוש הגאונים באורך, מדובר על כך שאין אפשרות שאחד יברך את ברכות שמע והשני יצא ידי חובה, בגלל קדושה שבהם, (קדוש, קדוש, קדוש...) אפשרות כזאת תיתכן רק כשנוכחים עשרה. מה שאין כן בשאר ברכות כגון קידוש והבדלה וכיוצא בהן שהיחיד אומרן וחבירו היחיד שומען גם כן ויוצא ידי חובתו.

וכן בשלטי גבורים שם:

"אין פורסים על שמע להעמיד ש"ץ לברך ברכות של ק"ש פחות מעשרה, לפי שצריכים לומר קדושה בכרכת יוצר אור, ואין אומרים קדושה אלא בי'. ואם אין להם עשרה מברך כל אחד לעצמו ומדלג בכרכת יוצר אור ומעביר הקדושה, ואומר ואשר משרחיו לא-ל ברוך נעימות יתנו".

כלומר: מדובר על ברכות ק"ש, ועל דין לכתחילה, ולא על מי שלא היה במנין לקדיש וקדושה וכו' שאומר חצי מברכות ק"ש, ומקצר ואומר רק העיקר.

1 הבהרת השאלה: האם באופן זה הצלחנו להרויח חזרת הש"ץ בציבור?

2 האם באופן זה יצא היחיד שטרם התפלל, ידי חובת תפילה בציבור שתפילתו היא רק בקול רם ולא בלחש, וכן האם הציבור יצא ידי חובת הש"ץ?

וכן משמע דעת הרמב"ם (פ"ח תפילה/ה"ה), והראב"ד חולק עליו וסובר כרש"י. כך מבין הלח"מ. הכס"מ מסביר הרמב"ם בצורה שתואמת את רש"י.

שיטת רוב ראשונים

רש"י: "מנין הגא' לזית הכנסת לאחר שקראו הציבור את שמע, עומד אחד ואומר קדיש וזרכו וזרכה ראשונה שנקראת שמע. פורסין - לשון חלי הדבר".

רש"י כתב "מנין", כנראה בגלל המשנה שאומרת שזה נעשה בעשרה. אלא שלכאורה - פשיטא: אם יש עשרה מי מפריע להם להתפלל את כל התפילה?

(ובערוה"ש - ס"ט/ו"ג - התייחס כנראה לזה, וטען שהכוונה ברש"י שמנין שני אסור לו להתפלל כל התפילה אלא רק לפרוס את שמע, כי אחרת נראה גנאי לראשונים, כאילו לא יצאו ידי חובתן, והרמ"א פתר זאת ואמר שלא יעמוד החזן במקום שעמד הראשון. הערוה"ש עצמו אומר שבמדינתנו אין מקפידים על כך, ומנינים מתפללים אחד אחר השני וכולם יודעים זאת, ואין שום גנאי).

ובר"ן (על דפי ר"ף דף י"ג ע"א) מביא בשם רש"י:

"כגון שהיו כאן עשרה בני אדם שהתפללו כל אחד בפני עצמו ביחיד ולא שמעו לא קדיש ולא קדושה, הרי אחד מהם עומד ומתפלל בקדיש וזרכו ומתחיל ביוצר מפני קדושה שבה... ולאחר שסיים אותה ברכה מתחיל לחפלה מעומד, לפי שיש בה קדושה".

לפי זה החידוש הוא שהעשרה כולם כבר התפללו ביחיד, ואעפ"כ יכולים לעשות את מחצית הברכות מחדש.

וכן מפורש בהמשך הר"ן שם בשם תלמידי רש"י בשם רש"י:

"אפילו בשביל אחד פורסין על שמע, אע"פ שכל השאר כבר שמעו קדיש וזרכו וקדושה, ואפילו קרא הוא עצמו את שמע, אפילו הכי יכול לחזור ולפרוס על שמע כדי שיאמר קדיש וזרכו וקדושה".

כלומר: אפילו שכלם התפללו במנין ואחד אפילו קרא את שמע ביחיד יכול הוא לחזור ולפרוס.

ובשם מסכת סופרים כתב שם הר"ן:

"ובמקום שיש תשעה או עשרה ששמעו בין קדיש בין ברכו ולאחר תפלה חוזר האחד בפני אלו ואומר קדיש או ברכו וענו אלו אחריו - יצא ידי חובתו".

ובמסכת סופרים שלפנינו בפרק י הלכה ו כתוב כפי שמביא הר"ן.

והטור בסימן סט הביאה כך:

"ועמד אחד שלא שמע בין אלו ששמעו ואומר קדיש וזרכו..."

ובתוספות מגילה כג: ד"ה "ואין פורסים על שמע" כתבו על פי ר"ת שדי בשבעה שלא שמעו, (וזה עפ"י מה שאמר ר"ת בספר הישר, אך בר"ן מובן בשמו שצריך ששה), והביאו ממסכת סופרים שאכן די בשבעה ו"א שדי בששה, ושר"ת הסתפק אף בחמשה,

ותוספות עצמם סוברים שדי בשלשה שלא שמעו, והביאו שתלמידי רש"י כתבו בשמו שדי באחד שלא שמע ואפילו אותו ששמע כבר יכול להוציא אותן כמו שאנו רואים שליח ציבור שאף על פי שהתפלל כבר חוזר ומתפלל.

משמע שהם מפרשים שמדובר באנשים שחלקם כבר התפללו. אמנם מובא בתוס' ד"ה ואין פורסין (מגילה כ"ג, ב') שר"ת לא רצה לעשות אפילו לעצמו.

וברא"ש (פ"ג / סוף ז'): מבואר:

[ו"ר"י אומר שלא רצה רבינו תם לפרוס על שמע, כיון ששמעו כולם קדיש וברכו חוץ ממנו, אפילו הוא עצמו לא רצה לומר ברכו. ושמא לישנא דמסכת סופרים לא משמע אלא בדיעבד. ולא נהירא לי (הרא"ש) לחלק בענין זה בין לכתחילה בין דיעבד... וסברה גדולה היא: דלמה לא יצטרפו תשעה ששמעו עם היחיד שלא שמע שיאמר הוא דבר שבקדושה, הרי הוא מקדש השם בעשרה!]

בית יוסף סוף ד"ה וכתב הרא"ש:

"ולענין מעשה יש לחזור אחר ו' שלא שמעו, ואם אינם נמצאים כדאי הוא רש"י לסמוך עליו בשעת הדחק".

האם האחד שפורס - צריך להיות דווקא זה שלא אמר כבר שמע?

מתלמידי רש"י בשמו, שהובא בר"ן, נאמר במפורש שאפילו זה שכבר התפלל יכול לפרוס. אך במסכת סופרים לפי גירסת הטור נאמר זה שלא שמע.

בית יוסף ד"ה ומ"ש רבינו והכי איתמר:

"ולרש"י לא תיקשי מהא דמסכת סופרים דקתני ועמד אחד שלא שמע, דאיכא למימר דה"ה אפילו שמע, אלא אורחא דמילתא נקט, שאותו שלא שמע הוא שעומד ואמר קדיש וברכו".

והב"ח כתב:

שלדעת מסכת סופרים יש לכתחילה לפרוס ע"י מי שלא שמע בניגוד לתלמידי רש"י בשם רש"י שלדעתם יכול לפרוס לכתחילה אפילו אותו ששמע.

בשולחן ערוך סט סעיף א' פסק המחבר שאכן מי ששמע יכול לפרוס על שמע ולעבור לפני התיבה בשביל אותו שלא שמע, ומ"מ אם אותו שלא שמע בקי לפרוס על שמע ולעבור לפני התיבה - מוטב שיפרוס ויעבור לפני התיבה הוא, משיפרוס ויעבור לפני התיבה אחר שכבר שמע.

כה"ח א': מנהגנו שרק מי שלא התפלל יכול לפרוס, ולא מי שהתפלל יעבור בשביל מי שלא התפלל. וכן ילקוט יוסף ח"א עמוד קכ"א.

מה קורה כשכל העשרה כבר התפללו?

עד עכשיו דברנו שלפחות יש שם מישהו שלא התפלל. השאלה היתה, האם דווקא זה שלא התפלל צריך להיות החזן הפרוס.

אך יש לדיוננו נדבך נוסף: מה קורה כשכל העשרה כבר התפללו, ועכשיו התקבצו יחד למנין, ורוצים לפרוס על השמע?
מג"א (שם ס"ק ד) בשם רדב"ז:

"אם כולם התפללו ביחיד ולא שמעו קדיש וקדושה, אין חוזרים ומתפללים לצאת ידי קדיש וקדושה".

מעיר הדגול מרבבה (וכן בהגהות רע"א): ש"הרדב"ז לפי הנראה חולק על פסק המחבר".
 למה?

כנראה כי המחבר כתב: "אם יש בנ"א שהתפללו כל אחד בפ"ע ביחיד ולא שמעו לא קדיש ולא קדושה, עומד אחד מהם ואומר..." - משמע אפילו כולם התפללו! ולכאורה הדברים מפורשים ברש"י כפי שהובא בר"ן: "עשרה בני אדם שכל אחד התפלל בפני עצמו". ואולי הרדב"ז כתב על סמך תוספות שדברו דווקא כשחלק לא התפללו, וא"כ זהו מחלוקת ראשונים. (ופלא שהאחרונים לא התייחסו לזה כן).
 ברם, בחיי אדם (ל/ג): כתב כרדב"ז:

"אם התפללו כל אחד ואחד ביחיד, ואח"כ נודמנו יחד, אסור לומר קדיש וקדושה, שכבר פרח מהם חיוב זה. שצריך מינימום ליוהר... שיהיה עכ"פ אחד שלא התפלל דאל"כ, איך יאמר ברכו ואין א' שיכרך.

וכן בערוך השלחן ס"ט סעיף ה':

"אבל לעשנת קדושה כשכולם התפללו - אין המנהג בימינו. ואני אומר הטעם לא מפני שכבר פרח חובה מינייהו, אלא מפני שהרמב"ם והגאונים מפרשים פרוש אחר לגמרי במשנה זו, ולפי פירושם לא נשנה במשנה דין זה כלל, לפיכך לא נהגו כן".

במשנה ברורה שם ס"ק א: הביא רמ"ע ודרך החיים שסוברים כשר"ע שמותר אפילו כל העשרה התפללו, אך הביא תשובת ח"ס חא"ח סי' י"ז ש"כן עמא דבר כרדב"ז".
 וכן דעת ההר צבי (או"ח ח"א נ"א).

וכן רב פעלים ח"ב/כ"ו: ספק ברכות להקל אפילו נגד מרן.

אך בכה"ח שם א: משמע שמקפיד רק שזה שעושה החזרה לא התפלל כבר בציבור. אך יכולים ששה להתפלל תפילת יח' בלחש, ואח"כ לצרף ארבעה מהשוק ואף שהתפללו ויצאו ידי חובה ולקיים מצות חזרת העמידה משמע שלא כמו האחרונים הפוסקים כרדב"ז אלא כמו המחבר. המינימום זה ששה שלא שמעו חזרת הש"ץ. וכן מפורש בסוף אות ז'.

וכן בכה"ח קכ"ד /י"ח בשם חיד"א. ובתנאי שאותן הששה לא עברו לתחנון שהוא חלק אחר של התפילה, ואז באמת פרח הצירוף מהם.
 וכן התיר בספר תפילה כהלכתה (עמוד רס"ד הע' ל"ד) לספרדים.

וענין אלו שהתפללו ששה ומצרפים אח"כ מהשוק, נראה לכאורה תלוש מכל הדיון, שהרי אם אנו אוסרים כשכל העשרה התפללו - גם זה הוא מקרה כזה!
אך בתשובה של הרב עובדיה יוסף, בילקוט יוסף ח"א עמוד קכ"ב, הביא אחרונים המקילים בעשרה שהתפללו בצירוף אחרונים שמקילים במקרה שהיו בבית כנסת בלא מנין וכשסיימו תפילת י"ח הגיעו אנשים נוספים לביהכ"נ ונעשה מנין.
נקח למשל שו"ת מחשבות בעצה סי' כו המצוטט שם:

"הרדב"ז לא כתב כן אלא באופן שהתפללו בבתם ביחידות כל אחד ואחד בפני עצמו, ואח"כ נצטרפו למנין. אבל אם נתאספו להתפלל בבית הכנסת שהוא מקום תפלה, ויש עליהם חיוב להתפלל עם חזרת השליח צבור, אף אם התפללו ביחידות מפני שלא היה להם מנין, כשיצטרפו אליהם למנין יכולים לחזור התפלה עם הקדושה."

מדוע פורסים בברכה ראשונה של קריאת שמע?

בית יוסף שם ד"ה וכתוב, בספר המנהיג: (דיני תפילה סי' כז)

"...ומנהג פרובינצא: בני אדם המתאחרים לבא לב"ה, וכבר התפללו הכל, יעמוד אחד שלא התפלל, ויוציאם י"ח כחזן, אע"פ שכבר יצאו כולם חוץ מאלו.
ובצרפת: אף אם התפלל, פורס להם על שמע לומר קדיש וברכו ויפתח כיוצר אור וקדושה עד יוצא המאורות, וידלג ויאמר תפלת הלחש בקול רם בעבור קדושה וישלים הכל".

פסק שו"ע סימן ס"ט, א

פסק כרש"י: פורסין שמע לחצי, ואומר קדיש וברכו ברכת יצר אור וכו'.
אך עולה השאלה במילים אחרות: מדוע באמת "לפרוס" את ברכות ק"ש? הרי כבר אמרו ק"ש, ומה שחסר זה הדברים שבקדושה שלצורך זה צריך עשרה?
ר"ן: בגלל שביוצר אור יש קדושה וצריך עשרה, ובאמת אם אין עשרה - מדלגים (וכלקמן בשיטת הגאונים).

ב"י מקשה: הרי יש שיטה שליוצר אור אין צורך בעשרה וא"כ למה לפרוס ל"יוצר אור"?
לכן מסביר הב"י, שהסיבה היא, שאמרו "ברכו", ואם לא יברכו ברכת יוצר נראים ככופרים ח"ו, שאומרים להם לברך ואינם חפצים. וכן הזהיר מהרי"א שלא יפרסו בברכו, אא"כ יש שם לפחות אחד שיאמר ברכה של ק"ש, שאל"כ נראים ככופרים (ב"י ד"ה תנן בפרק הקורא)

על מעיר ב"דרכי משה", שם ס"ק א:

שאינן לראות את מי שאינו אומר ברכת יוצר ככופר שהרי באמרו "ברוך ה' המבורך..." ענה לקריאה "ברכו" והראיה מברכת התורה.

ומכאן, פסק הוא בהגה על השלחן ערוך אר"ח סי' סט סעיף א'.

ועכשיו לא נהגו לומר כל ברכת יוצר אור אלא אומרים קדיש וברכו והם עונים: ברוך ה'.
ועיין עוד בפתיחת המג"א לסי' ס"ט ובסעיף א'.

מעיר ערוך השלחן (ס"ב): "קודם קדיש צריכים לומר איזה מזמור, דכבר נתבאר בסימן נ"ו דאין אומרים קדיש אם לא אמרו מקודם שום דבר". (וכן במ"ב ס"ק ב).
ועוד לדעתו שם (ס"ג): הפורס לכתחילה לא ידלג מברכו עד שמונה עשרה, אלא יאמר כסדר, וכולם ימתינו לו עד שיגיע ל-שמונה עשרה, ודלא ככתוב ברמ"א.
וכן אומר שכך מנהגם (ס"ט):

"מי שבא לבהכ"נס אחר התפילה, כשמגיע ליוצר אור אם ירצה אומר קדיש וברכו והכל עונים ברוך וכו' ולא יותר, ואח"כ כשמגיע לשמ"ע אומר אבות וגבורות בקול רם ואומר קדושה הכל עונין אחריו קדוש... ואח"כ אומר אתה קדוש והכל עונים אמן, ואח"כ מתפלל בלחש כל התפלה" (ועיי"ש שלפי"ז אתי שפיר גם למי שמצריך רוב מנין, כי זה רק כשהאומר הוא אחד שכבר התפלל ובכל זאת אומר עתה גם ברכת ק"ש ושמר"ע.

וכן במ"ב י"ג בשם מג"א: עדיף להסמיק גאולה לתפילה ולא לדלג ואח"כ לחזור. ומשמע אפילו אם יתכן שלא ישארו עשרה בשביל לומר שמונה עשרה במנין אם יאמר כסדרו ולא ידלג.

גם בכף החיים א בשם מאמ"ר ועוד: להמשיך לא לומר יוצר אור בקול רם - ומשמע שאינו מדלג. וכן מביא מכוונת האר"י להזהר לא להפוך סדר של ק"ש ואח"כ שמר"ע (שם ס"ק י"א). וכ"כ במקום שכבר ברכו ק"ש וברכותיה, אין צריך לחזור כלל (שם ג).

לסיכום

כשכל העשרה התפללו ביחיד אין לומר חזרת הש"ץ - על פי מסקנת האחרונים.
במנין של ספרדים, יכולים לסמוך על פסק המחבר, כה"ח וילקוט יוסף, שרק כשהתפללו כל אחד בביתו אין לחזור, אך אם היו בבית כנסת - והגיע המנין - רשאים לחזור.
כשאחד לא התפלל, רשאי לפרוס כן: מזמור (או פסוקי דזמרה) קדיש, ברכו וברכות ק"ש כסדרן, וברכות שמונה עשרה בקול רם עד האל הקדוש.